

Wetterströms *Basic ethics* är inte grundläggande i den meningen att den är lämplig, eller avsedd, att fungera som grundbok för de som just inlett sina etikstudier. Det är inte mot "avancerad" som "grundläggande" i Wetterströms mening kan kontrasteras, utan mot "pragmatisk".

Distinktionen grundläggande/pragmatisk, vars betydelse antytts eller framhållits av exempelvis Mill, Sidgwick och under senare tid Hare, har sitt ursprung i det faktum att det inte är självklart att det korrekta etiska systemet är det som folk också bör acceptera, tro på eller försöka tillämpa. Något grovt kan väl sägas att etiska teorier som folk bör tro på enligt någon etisk teori är pragmatiska. De teorier enligt vilka folk bör tro på pragmatiska teorier är grundläggande.

Grundläggande etiska undersökningar är, enligt Wetterström, "the business of assessing various ethical systems, without consideration of their level of acceptance utility". Nu är väl inte distinktionen mellan pragmatisk och grundläggande etik kristallklar, och en stor del av *Basic ethics* ägnas åt att klargöra den. Syftet med detta klargörande - förutom att belysa den teoretiskt och historiskt intressanta distinktionen - är att utan risk för sammanblandning av pragmatiska och grundläggande överväganden kunna argumentera för en grundläggande etisk teori, nämligen en form av hedonistisk handlingsutilitarism.

Nu är Wetterströms väg till argumenten för hedonistisk handlingsutilitarism lång och snårig. Det vanliga tillvägagångssättet då en filosof argumenterar för ett visst etiskt system är att med oklara premisser misskreditera alternativa system för att på så sätt framställa det favoriserade och lika oklara systemet som bättre. Byt ut "oklara" mot "klargjorda" i föregående sats och ni har Wetterströms metod att argumentera (för att använda ett Wetterströmskt uttrycksätt). Denna klarhet tar sig uttryck i en definitionsrikedom av sällan skådat slag. Resultatet är en extremt svårpenetrerad text som stundtals gjorde åtminstone denne anmälare osäker om boken ger utbyte i proportion till den insats den kräver.

På detta utrymme finns ingen möjlighet att presentera samtliga problem Wetterström behandlar. Än mindre finns utrymme att presentera och kritisera hans lösningar. Jag kommer att inskränka mig till att grovt skissera den övergripande tankestrukturen. Följande problemområden behandlas utförligt i *Basic Ethics* utan att tas upp här: Tolkningen av den så kallade universaliserbarhetsprincipen; frågor om hur normer, värderingar i allmänhet och intrinsikala värderingar i synnerhet bör analyseras samt Kants etiska system i *Grundlegung*.

En viktig preliminär tes för Wetterström är att ett grundläggande etiskt system S är acceptabelt endast om det är handlingsutilitaristiskt (inte nödvändigtvis hedonistiskt), vilket enligt Wetterström innebär att det är sådant att ett omdöme O om att en viss handling H bör utföras/underlätas i en viss situation är giltigt enligt S endast om O uppfyller följande villkor: Det gäller för varje y och z att det inte är fallet att z är bättre eller mindre dåligt än y, enligt S, om y konstituerats av att O efterlevs samt alla effekter av att O efterlevs, medan z konstitueras av att O inte efterlevs samt alla effekter av att O inte efterlevs. (Definitionen är hämtad från Wetterström men förenklad.)

För att visa att endast handlingsutilitaristiska system kan vara giltiga angriper Wetterström de alternativ han finner "worthy of serious discussion". Wetterström tar först upp handlingsdeontologi, enligt vilken partikulära omdömen är giltiga

och deras giltighet varken är en följd av att universella normer är giltiga eller att deras efterlevnadsvärde är högt. Vidare har vi den mer välkända regel-deontologin som hävdar att de partikulära normativa omdömen som är giltiga, är giltiga som en följd av att universella normer är giltiga, och de är giltiga oavsett vilka effekter deras efterlevnad har. De regel-deontologiska teorierna kommer i två versioner: E- och N- (evaluation och norm). E-deontologiska teorier består av regler eller normer som är giltiga enbart därför att det är intrinsikalt gott att handlingar av den typ normen påbjuder utförs i den typ av situation normen specificerar. N-deontologiska teorier är regel-deontologiska teorier som inte är E-deontologiska.

Förutom deontologiska system tar Wetterström upp vad han kallar kvasi-formalistiska teorier. De påminner om regel-deontologiska teorier utom i det avseendet att reglerna i systemet inte bör efterlevas i situationer där det leder till alltför hemska konsekvenser.

Slutligen har vi regelutilitarism och de universiella formerna av egoism och altruism.

Jag skall inskränka mig till att presentera Wetterströms argument mot regel-deontologiska, kvasi-formalistiska, regleutilitaristiska, och egoistiska teorier.

Anhängarna av E-deontologiska teorier kan alla (åtminstone i teorin) hamna i vad Wetterström med uppenbar filosofihistoriskt polemisk udd kallar Immanuels dilemma: E-deontolog anser att de regler som är giltiga i hans etiska teori, exempelvis att hålla vad man lovat, är giltiga därför att handlingar som är i enlighet med reglerna har intrinsikalt värde. Det är emellertid möjligt att E-deontologen hamnar i en situation där han vet (och det följaktligen är sant) att om han följer någon viss regel snarare än att bryta mot den så kommer totalt sett fler personer än annars att handla i strid med den. Dilemmat är att om E-deontologen handlar enligt regeln så blir resultatet att mindre av det värde som är grunden för regelns giltighet realiserar, men om han inte följer reglen så bryter han ju mot en regel som är giltig enligt hans etiska teori. En E-deontolog kan hamna i situationer där han är tvungen att handla i strid med någon del av den etiska teori han omfattar.

Regel-teleologin (både i acceptans- och efterlevnadsvarianter) utsätts för ett standardargument av liknande slag: Vad skall man göra då det faktiskt är bättre - enligt de värderingar som ligger till grund för reglerna - att bryta mot (eller inte accepterade regler teorin innehåller? Bryter man mot reglerna har man givit upp *regel*-teleologin och det är inte lätt att se hur man skulle kunna motivera att acceptera/efterleva reglerna i en situation där blott någon regel leder till att mer värde realiserar.

N-deontologiska teorier - alltså sådana teorier som består av normer som saknar stöd av värderingar och därmed är "intrinsikalt giltiga" - angräps på välkänt manér. Wetterström ställer frågan hur normerna i ett N-deontologiskt system kan ges stöd. Det naturliga svaret att det är värdefullt att handla enligt normen är inte tillgängligt för N-deontologen. Man får kanske i stället svaret att folk i vissa situationer helt enkelt bör handla på ett visst sätt. Wetterström skriver: "I fail to see how such an answer could satisfy a normal person unless he believed that doing an action could be a man's duty as a matter of supernatural fact or as a matter of so-called non-natural fact". Av dessa två möjligheter för en normal person att förstå grunden för normerna är det förra "unworthy of serious discussion" och det senare "has no plausibility in the light of modern meta-ethical debate". Wetterström drar slutsatsen att N-deontologiska teorier inte kan bemöta anklagelsen för absurditet.

Med samma argument som de som riktats mot N-deontologin angrips kvasi-formalistiska teorier. Sådana teorier drabbas i den utsträckning de hävdar att vissa normer (som dock inte gäller om konsekvenserna av att handla enligt dem är alltför usla) är intrinsiskt giltiga.

Här har det kanske gått lite för fort och enkelt. Wetterström bygger argumentationen mot N-deontologiska teorier på begreppsparet 'naturligt' och 'icke-naturligt'. För det första är väl inte den distinktionen som begreppsparet antyder helt glasklar. Ett sätt att förstå saken är väl att allt och endast det som finns är naturligt. I den meningen är ju moraliska fakta, inklusive intrinsiskt giltiga normer, naturliga i den mån de finns; att hävda att det finns intrinsiskt giltiga normer är då bland annat att hävda att de är naturliga. Det Wetterström kanske tänker sig här är kanske någon annan begreppsbyggnad; det naturliga är det som våra vetenskaper brukar syssla med. Men även då tycks ju möjligheten finnas att klargöra grunden för N-deontologiska normer genom att hävda att de är naturliga fakta. Detta kan ske antingen reduktionistiskt; normer kanske skall tolkas som fakta om vad personer som uppfyller vissa villkor skulle ha tyckt om saken, eller också mer hårdkokt realistiskt som naturliga fakta om vad som bör göras (då naturligtvis med tillägget att vissa fakta är svårare än andra att se helt klart). Wetterström riktar också argument mot hypotetiska val-teorier ("hypothetical-choice-theories") och intuition som legitim grund för normer. Jag återkommer strax till hans kritik av dessa typer av teorier.

Sammanfattningsvis kan då sägas att Wetterström försökt visa att etiska teorier som har sin utgångspunkt i värderingar (E-deontologiska och regelutilitaristiska) är inkonsekventa om de inte revideras på så sätt att de blir handlingssteologiska teorier. De teorier som inte är grundade på värderingar är, enligt Wetterström, misskrediterade av att de verkar hänvisade till över- eller icke-naturliga argument. På dessa grunder presenterar han den för handlingsutilitarister smickrande hypotesen att kontroversen mellan teleologer och deontologer i stället bör ses som en kontrovers mellan klarsynta teleologer och förvirrade teleologer. De senare tror att de är deontologer men i själva verket hyser de "extrema" värderingar som exempelvis att ett retributivt rättvis tillstånd har mycket högt intrinsiskt värde.

Vad gäller egoism och altruism är problemet att de är teorier som, med en term på modet, är kollektivt "self-defeating" dvs tillåter att situationer som är sämre - i teorins egna termer - än någon alternativ situation uppkommer som ett resultat av att alla handlar enligt teorin: Om p är ett tillstånd som är resultatet av att alla i någon grupp framgångsrikt följer en egoistisk (eller altruistisk teori), Te, och q är det tillstånd som är resultatet av att alla följer en utilitaristisk teori, Tu, så är det inte därför uteslutet att q är bättre än p (enligt Te:s sätt att bedöma vad som är bättre). Anhängarna av Te måste i en sådan situation anse antingen att Te är ogiltig eller att p bör realiseras. Om anhängaren anser att p bör realiseras måste han anse detta av något annat skäl än att p är bättre än q (det motsatta är fallet). Han har därmed hamnat i samma dilemma som N-deontologen; det verkar svårt att ge några skäl att följa teorin.

I den här översikten av de invändningar Wetterström riktar mot teorier som på olika sätt avviker från handlingsutilitarismen har uppfattningen att ingen norm är giltig annat än om den får stöd av någon värdering varit en betydelsefull förutsättning. Denna tes är ju emellertid inte alls evident. Den kan betvivlas dels av det skälet att det är svårt att förstå vad det innebär att en norm får stöd av en värdering, och dels därför att det finns teorier som hävdar att normer kan ges stöd av

annat än värderingar. Wetterström angriper två sådana alternativ. Det gäller dels de anspråk hypotetiska val-teorier kan göra på att ge en annan grund för normer än värderingar, nämligen att normerna skulle accepteras av en viss typ av personer i en viss typ av situationer. För det andra angrips tanken att normer intuitivt kan inses vara giltiga.

Hypotetiska val-teorier (HV-teorier) finns ju av många slag, men de som är av störst intresse här är de som menar sig nå fram till substantiella normativa slutsatser helt utan några normativa uppfattningar bland de villkor under vilka de ideala valen träffas. Wetterström kallar sådana HV-teorier *radikala*.

Hares och Brandts teorier är de som diskuteras i det sammanhanget. Hares teori, som är en HV-teori genom att den formuleras i termer av vad agenter skulle anse om de hade tillgång till fakta och logik samt var i besittning av god fantasi, är enligt Wetterström och tvärt emot vad Hare menar inte radikal. Den är beroende av en normativ premiss, nämligen universaliserbarhetsprincipen (UP): Om ett normativt omdöme om något x är giltigt så är också samma normativa omdöme giltigt om varje y som är exakt likadant som x vad gäller de universella egenskaper som gjordes att omdömet var giltigt om x . Hare hävdar ju att UP är en rent språklig eller logisk regel och alltså ingen normativ premiss. Mot detta invänder Wetterström på två sätt: För det första verkar väl UP vara en normativ premiss i den meningen att den utesluter vissa normativa uppfattningar, som exempelvis Första-Person-Diktatur (Var och en bör tjäna min (BE:s) intressen) och Snål-Skjuts-Egoism (Jag (BE) har rätt att göra det andra inte har rätt att göra om jag vill). För det andra verkar det inte troligt att UP är en språklig eller logisk bakgrundsregel i analogi med sådana basala konventioner som att man i allmänhet bör tro att det man säger är sant. Det är ju möjligt att tänka sig alternativ som är rimligare än den stränga UP som hypoteser om hur det vardagliga moraliska språket fungerar. Wetterström ger följande exempel på alternativ till UP som språklig bakgrundsregel: Om ett normativt omdöme inte uppfyller UP så måste det finnas någon speciell egenhet hos x som får talaren att behålla sin uppfattning om x trots att den inte är *prima facie* plausibel.

Brandts HV-teori om begreppet 'rationellt önskad (för sin egen skull)' som substitut för det vanliga värderande begreppet 'intrinsikalt god' möter en liknande behandling. Wetterström söker påvisa att den i själva verket behöver normativa premisser. Brandts argument för att en begreppsrevision enligt ovan är berättigad är att folk faktiskt föredrar rationella preferenser; att påvisa att någon preferens är rationell att rekommendera det som är föremål för preferensen. Mot detta invänder Wetterström att även om Brandt med hjälp enbart av deskriptiva påståenden kan göra folk positivt inställda till rationella preferenser, följer ju inte att hans teori är fri från moraliska förutsättningar. Att folk redan accepterar vissa grundläggande hedonistiska värderingar är en förutsättning för att de skall uppfatta och dela Brandts syn på kopplingen mellan rationella preferenser och lycka som en rekommendation av de förra.

Kanske skulle Brandt kunna invända mot Wetterströms kritik att det inte gör honom något om det att hans teori ter sig acceptabel är beroende av att folk har vissa värdeingar, så länge som hans teori inte behöver formulera dessa värdeingar; det är en *teori* utan normativa premisser som Brandts eftersträvar, inte att teorin accepteras utan värderingsmässiga överväganden.

Angreppet mot HV-teorier motiverades av behovet att försvara tesen att ingen norm är giltig annat än om den får stöd av en värdering. Det är dock inte lätt att

begripa vad det innebär att en norm får stöd av en värdering. Normalt brukar man väl tänka sig att teleologiska system behöver minst en norm och en värdering som utgångspunkt; exempelvis en norm som säger att det som värderas bör maximeras. Eventuellt menar Wetterström att en sådan teleologisk norm får stöd av värderingar helt enkelt på det viset att handlingar som är i enlighet med normen leder till att något värdefullt realiseras. Men det tycks som om ett sådant stöd för normen att man bör maximera det som är värdefullt inte säger mer än påståendet att en teleolog är en teleolog.

Idén att normer behöver uppbackning av värderingar - hur det nu skall förstås - gör intrinsikala värderingar fundamentala i etiken. En sådan fundamentalistisk teori är naturligtvis problematisk på många sätt. Jag skall avsluta denna grova skiss av några huvudtankar i *Basic ethics* genom att nämna ett problem som hänger ihop med Wetterströms teori om rättfärdigande av intrinsikala värderingar.

En utgångspunkt för Wetterström är non-kognitivismen; han antar att värdeuttrycken har den mening de har i kraft av vad man gör genom att använda dem (alltså genom sin illokutiva mening) och inte genom någon deskriptiv funktion. Att värdera är enligt Wetterströms analys med nödvändighet att gilla respektive ogilla något. Wetterström skriver:

There is a gap between facts and values; nothing but a decision could bridge that gap; and the business of justifying such a decision is radically different from that of justifying a descriptive statement. It is because I subscribe to this view - because I am a meta-ethical non-cognitivist - that I characterize the problem under consideration as that of *appointing* intrinsic v-characteristics (s 259); "v-characteristics" kan närmast översättas som "värdebärande egenskaper".

För att fatta den typ av beslut det är fråga om i ovanstående citat anser Wetterström det nödvändigt att visa att vissa egenskaper är på något sätt speciella: "... special in such a way that facts constitutes by their being exemplified by various xs are reasonably held to sustain evaluations in their own right". Wetterströms förslag är att det speciella är att de värderingar som skall ses som giltiga är H-evidenta. "H" står för Hume. Det är från Appendix I till *An inquiry concerning the principles of morals* Wetterström hämtar citat för att belysa begreppet "H-evidens". Här är en central del av ett av citaten: "If you ... desire a reason *why he hates pain* , it is impossible he can ever give any". Vad H-evidens handlar om är alltså att vissa värderingar är sådana att det är omöjligt att man kan ge skäl för dem eller att det är - med ett annat citat från Hume - "an absurdity to ask for a reason".

De värderingar som uppfyller detta villkor är vad Wetterström kallar "hedonists' ultimate intuitions". Det är fråga om en typ av hedonism enligt vilken endast kvalitéer hos erfarenheter kan ha värde. Argumenten mot att andra värderingar än de som värderar hedoniska mentala kvalitéer skulle vara H-evidenta är i korthet att invändningar mot icke-hedonistiska värderingar möjligen kan tillbakavisas med argument, men därvid ger den som tillbakavisar invändningarna skäl att acceptera dem; det är alltså varken omöjligt eller absurt att ge skäl för dem. Alltså är de inte H-evidenta. Den som blir tillfrågad om han kan ge skäl för värderingen att lust är intrinsikalt gott blir däremot helt enkelt perplex; värderingen är H-evident.

H-evidenta värderingar bör skiljas från vad Wetterström kallar "subjektivt intrinsikala" värderingar. En subjektivt intrinsikal värdering är en värdering av något för dess egen skull, medan H-evidenta värderingar är subjektivt intrinsikala värderingar som är sådana att de som accepterar en H-evident värdering finner det absurdt eller omöjligt att ge skäl för den. Wetterström ger Hume äran av att ha antytt distinktionen mellan subjektivt intrinsikala värderingar och H-evidenta värderingar.

Tanken att endast H-evidenta värderingar bör accepteras som giltiga är dock inte själv H-evident, man kan alltså utan risk för absurditet undra om det finns skäl för den. För någon som inte var non-kognitivist skulle den kunna motiveras av att man tänkte sig att H-evidens var en garanti för att alla intrinsikala värderingar som accepterades som giltiga var sanna; H-evidens kunde antas var evidens för värderingarna. Men detta skulle bara göra H-evidens till ett tillräckligt villkor för värderingars sanning; vad är argumentet för att inte icke H-evidenta värderingar skulle kunna vara sanna om etisk realism är korrekt?

Om non-kognitivismen, vilken ju är Wetterströms uppfattning, är riktig, så verkar det svårt att se några goda skäl att hålla sig till de och endast de H-evidenta värderingarna. Att hänvisa till normativa uppfattningar för att ge stöd åt tanken att endast H-evidenta värderingar skall accepteras som giltiga är naturligtvis ingen möjlighet då problemet är den *grundläggande* etikens fundament. Möjligen är det "the ethical counterpart to Occam's razor", att endast med största motstånd godta ulimata principer, som är Wetterströms argument för att endast H-evidenta värderingar bör accepteras som fundamentala. Denna princip tycks mig emellertid långt ifrån självklar.

Wetterströms bok är på många sätt imponerande. Stringensen i begreppsapparat och den noggrannhet med vilken läsaren ständigt hålls informerad om undersökningens läge och riktning torde vara unik - åtminstone vad gäller etiska trakta- ter. Emellertid är det oundvikligt att göra några kritiska reflexioner angående Wetterströms framställning. Som antyddes inledningsvis är boken mycket svårforcerad; den kräver en kunnig, tålmodig, ständigt koncentrerad läsare med oceaner av tid till sitt förfogande. Om det är värt besväret, ens för fackfilosofer, att tränga in i och igenom *Basic ethics* varierar naturligtvis med intressen och läggning, och kan väl dessvärre endast avgöras då man har gjort det. Det flitiga användandet av en teknisk vokabulär som successivt definieras fram gör det också svårt eller omöjligt att läsa endast de kapitel som verkar intressera en mest. Men för de som är nyfika på vilka möjligheter och svårigheter non-kognitivistisk intuitionism erbjuder, torde *Basic ethics* vara upplysande läsning. □

Björn Eriksson